

8. Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

ВИКОНАННЯ ТА ВІДБУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЯПОНІЇ

Коломієць Н.В.

к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя,
Чернігівський національний технологічний університет

Розвиток капіталістичних відносин в Японії призвів в другій половині XIX ст. до створення прозахідного кримінального та пенітенціарного законодавства. У 1882 р приймається Кримінальний кодекс, в 1907 р приймається новий, нині діючий варіант кодексу. Поряд із КК Японії джерелами кримінального права є й інші закони. Це, зокрема, закони «Про в'язниці» (1908 р.), «Про добробут дитини» (1947 р.), «Про неповнолітніх» (1948 р.), «Про попередження злочинів та реабілітацію злочинців» (1949 р.), «Про постпенітенціарну опіку над особами, яких звільнено від відбування покарання» (1950 р.), «Про введення пробації» (1954 р.), «Про виправні установи для неповнолітніх» (1958 р.). Сьогодні перелічені закони становлять ту правову базу, що регламентує застосування кримінальних покарань [3, с. 174]. За даними дослідників, серед розвинених країн світу лише Японія не страждає на глобальне зростання злочинності. Коефіцієнт злочинності тут у кілька разів менше за аналогічні показники у країнах Західної Європи та США. На початку XXI ст. цей рівень нижче в 3-5 разів, ніж в інших розвинених країнах. Наприклад, на 100 тис. жителів в Японії припадає лише два пограбування (менше від США у 100 разів, Великої Британії чи Франції – у 55 разів, ФРН – у 35 разів) [4, с. 1]. Загального визначення покарання КК не містить, це поняття розробляється в кримінально-правовій доктрині. Глава 2 («Покарання») містить норми, в яких закріплюються система і види покарань. У спеціальній літературі зазначається, що в системі покарань японського КК відсутні ганебні покарання, а також тілесні покарання (за винятком смертної кари) [6, с. 556]. **Система покарань**, передбачена Кримінальним кодексом Японії, включає основні і додаткові покарання. Основними є: смертна кара, позбавлення волі з примусовою працею або без неї, штраф, кримінальний арешт, малий штраф. В якості додаткового покарання застосовується конфіскація [7, с. 534]. **Смертна кара** – найсуворіший вид покарання. У ст. 11 КК йдеться про те, що засуджений до страти до приведення покарання у виконання перебуває у в'язниці. Тут же сказано, що смертна кара виконується у в'язниці шляхом повішення. Разом з тим відповідно до Закону «Про неповнолітніх» смертна кара не застосовується до осіб, які не досягли 18 років на момент вчинення злочину. Смертна кара передбачена за ряд державних злочинів, в тому числі за внутрішнє повстання і замах на нього (ст. 77) – для ватажків; посягання на зовнішню безпеку (ст. 81). Даний вид покарання може бути призначений за підпал будівель, транспортних засобів, суден, шахт, які використовуються людьми або в яких перебувають люди (ст. 108). Неальтернативна (в якості єдиного покарання) смертна кара передбачена за посягання на зовнішню безпеку (ст. 81). В інших випадках – альтернативно з

різними видами позбавлення волі (безстрокового або на певний термін). КК встановлює смертну кару за 13 злочинів. Оскільки вирок зі смертною карою підлягає обов'язковому затвердженню міністром юстиції Японії, реальне виконання смертної кари залежить від того, противник або прихильник смертної кари займає цей пост. Фактично страта в Японії застосовується надзвичайно рідко, і там давно обговорюється питання про її скасування. В Японії смертна кара призначається навіть жінкам і літнім людям. Наприклад, в серпні 2007 р. в один день були страчені відразу троє осіб, вік яких становив 60, 63 і 69 років. Всі троє були визнані винними в скоєнні неодноразових вбивств.

Позбавлення волі в японському кримінальному праві існує у двох основних видах, які в свою чергу діляться на підвиди залежно від їх тривалості та інших критеріїв: 1) позбавлення волі і 2) кримінальний арешт. Залежно від наявності або відсутності у засудженого особи обов'язку виконувати примусові роботи позбавлення волі ділиться на два підвиди: **позбавлення волі з примусовою працею** (ст. 12 КК) і **позбавлення волі без примусової праці** (ст. 13), яке вважається більш м'яким видом, оскільки не передбачає додаткових правообмежень, крім ізоляції від суспільства. І той, і інший вид позбавлення волі в залежності від їх тривалості може бути строковим і безстроковим (довічним). Строковий вид позбавлення волі з примусовою працею або без такого призначається на строк від 1 місяця до 15 років. За сукупністю злочинів і в разі рецидиву суд вправі призначити позбавлення волі з примусовою працею або без нього на термін, що перевищує 20 років. Навпаки, за наявності пом'якшувальних обставин може бути призначено позбавлення волі нижче мінімально встановленого, тобто менше одного місяця. **Кримінальний арешт** (ст. 16) являє собою один з видів короткострокового позбавлення волі і призначається на строк від одного до 13 днів. Протягом цього часу засуджений перебуває в арештному будинку. Кримінальний арешт застосовується за нетяжкі злочини. Що стосується **майнових видів покарань**, то в системі покарань КК їх передбачено три види: грошовий штраф, малий штраф і конфіскація майна, яка може бути призначена тільки в якості додаткового виду покарання. Згідно з даними судової статистики штраф призначається в більш ніж 90% випадків. **Грошовий штраф** (ст. 15) являє собою примусове стягнення на користь держави певної грошової суми, мінімальний розмір якої становить 10 тис. ієн. Максимальний розмір грошового штрафу в Загальній частині КК не встановлено. **Малий штраф** (ст. 17) являє собою грошове стягнення, що призначається на суму від 1 тис. до 10 тис. ієн. Особа, яка не може повністю виплатити грошовий штраф, поміщається в «робітничий дім» (роекідзе) на термін від 1 дня до 2 років. Засуджений, який нездатний сплатити малий штраф, поміщається в робітничий дім на строк від 1 до 30 днів. У разі призначення кількох грошових штрафів або грошового штрафу разом з малим штрафом сукупний термін утримання в робітничому будинку за несплату не повинен перевищувати 3 років. Якщо призначено кілька малих штрафів, то сукупний термін утримання не повинен перевищувати 60 днів.

Конфіскація майна (ст. 19) являє собою додаткове покарання, яке полягає у вилученні на користь держави певного майна, що належить засудженому. Дане

покарання поширюється на наступні речі: – предмет злочину (то майно, з приводу якого здійснювалося злочин); – предмет, який використовувався для вчинення злочину або був призначений для цього (знаряддя вчинення злочину); – майно, отримане в результаті вчинення злочину, в тому числі винагорода за вчинення злочину; – предмет, отриманий в порядку обміну майна, зазначеного в п. 3 [6, с. 558].

У пенітенціарну систему Японії входять слідчі в'язниці, арештні доми, в'язниці для дорослих злочинців, тюрми для неповнолітніх. Характерною рисою пенітенціарної системи Японії є розвинена диференціація позбавлення волі, заснована на класифікації засуджених. Всі засуджені до позбавлення волі надходять спочатку до центрів класифікації, в залежності від результатів якої вони можуть бути спрямовані в пенітенціарні установи для: 1) осіб з незначними злочинними нахилами; 2) осіб з більш розвиненими злочинними нахилами; 3) іноземних громадян; 4) осіб, термін покарання яких перевищує вісім років; 5) осіб, молодших двадцяти років; 6) психічно неповноцінних осіб; 7) осіб з різними захворюваннями і фізичними вадами та ін. Провідним засобом виправлення в тюрмах вважається фізична праця ув'язнених. Праця організовується на основі положень трудового законодавства (8-годинний робочий день при 44-год. робочому тижні) [4, с. 106].

Звільнення від кримінальної відповідальності і покарання. За японським кримінальним правом можливе звільнення від кримінальної відповідальності на досудовій стадії. У законодавстві і судовій практиці склалися такі форми звільнення від кримінальної відповідальності: – звільнення від кримінальної відповідальності на досудовій стадії у зв'язку із застосуванням таких інститутів японського права, як відстрочка залучення до відповідальності і особливі кримінально-правові заходи щодо малозначним діянням; – звільнення від кримінальної відповідальності в суді з підстав, зазначених у законі (в разі добровільної відмови від вчинення злочину, діяльного каяття, перевищення меж правомірної оборони та ін.); – звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку амністією і помилуванням. Амністія і помилування в кримінальному праві Японії чітко не розмежовуються, і стосовно них використовується один термін – «онся». Згідно з Конституцією Японії «прощення» застосовується рішенням кабінету міністрів, потім затверджується імператором (ст. 73). У кримінальному праві Японії передбачено кілька видів пробачення. «Велике прощення» (тайся) - урядовий указ, в якому визначено перелік злочинів, на які даний акт поширюється, а також правові наслідки для осіб, які вчинили ці злочини, – у вигляді припинення дії обвинувального вироку для осіб, вже засуджених, або у вигляді припинення публічного кримінального переслідування щодо осіб, ще не визнаних судом винними. «Спеціальне прощення» (токуся) – це припинення дії обвинувальним вироком щодо певного кола осіб у відповідь на пропозицію Центральної комісії з питань реабілітації та захисту. Крім двох названих видів «вибачення» виділяють ще три: пом'якшення покарання, звільнення від виконання покарання і відновлення в правах. Індивідуальне прощення здійснюється за певною процедурою. Спочатку засуджений звертається до начальника в'язниці, начальника центру захисного нагляду або прокурора із заявою, в якому висловлюється прохання про прощення. Перераховані суб'єкти передають прохання засудженого в Центральну комісію з питань реабілітації та захисту. Вони мають право це зробити і за власною ініціативою – за відсутності заяви засудженої особи. У разі згоди з клопотанням комісія виходить з відповідною

пропозицією до кабінету міністрів, який приймає рішення про прощення і передає його на затвердження імператору. Потім міністр юстиції через зазначену Центральну комісію направляє документ про прощення прокурору, після чого той, хто клопоче, вручає документ про прощення прохачеві [8, с. 176].

Умовно-достроковому звільненню з в'язниці присвячена спеціальна глава японського КК (гл. 5). Умовно-дострокове звільнення може бути надано особі, що відбуває довічне або строкове позбавлення волі з примусовою працею або без нього. Підставами надання умовно-дострокового звільнення є, по-перше, така поведінка засудженого, яке свідчить про його «дійсне виправлення», а по-друге, відбування певного терміну покарання. Якщо особа була засуджена до позбавлення волі на певний строк, вона повинно відбутися не менше однієї третини призначеного покарання. Якщо ж вона була засуджена до довічного позбавлення волі, для умовно-дострокового звільнення необхідно відбутися не менше десяти років позбавлення волі [5, 54]. Умовами умовно-дострокового звільнення є невчинення нового злочину в період умовного звільнення і виконання ряду обов'язків, спеціально покладених на умовно-достроково звільнили. Умовно-дострокове звільнення може бути скасовано в тих випадках, коли: 1) умовно звільнений в період умовного звільнення вчиняє новий злочин, за який він засуджується до грошового штрафу або до більш суворого покарання; 2) умовно звільнений засуджується до грошового штрафу або до більш суворого покарання за інший злочин, вчинений ним до умовно-дострокового звільнення; 3) має бути виконане покарання умовно звільненої особи за інший злочин, за яке до умовного звільнення йому було призначено грошовий штраф або більш суворе покарання; 4) умовно звільнений не виконує будь-які приписи, що підлягають виконанню в період умовного звільнення. Варто зазначити, що в Японії питання умовно-дострокового звільнення розглядаються не судом, а адміністративними органами державної влади [6, с. 567]. При здійсненні громадського контролю над злочинністю важливу роль відіграють заходи, спрямовані на успішну соціальну адаптацію осіб, які звільняються з виправних установ, мета яких – уникнути формування у них комплексу «злочинної особистості», «ізгоя суспільства» [2, с. 119]. Широке застосування мають заходи безпеки, що доповнюють або замінюють покарання з метою запобігання вчинення особою нового злочину і його виправлення. Наприклад, для умовно засуджених існує пункт так званого захисного нагляду, який контролює їх, допомагає їм з працевлаштуванням і житлом (відповідно до Закону «Про захисний нагляд за особами, засудженими з відстрочкою виконання покарання», і Законом «Про попередження злочинності та реабілітації злочинців»). Для осіб, звільнених з в'язниць, передбачається служба восьмимісячної реабілітаційної захисту [6, с. 558].

Відбування покарань неповнолітніми за законодавством Японії. Стаття 3 Закону Японії «Про неповнолітніх осіб» визначає такі випадки здійснення кримінального провадження щодо неповнолітньої особи: 1) якщо злочин вчинено неповнолітньою особою; 2) якщо неповнолітня особа, яка порушила закони та постанови, що належать до кримінального права, молодше 14 років; 3) якщо існує будь-яка із наведених нижче причин, то неповнолітня особа, враховуючи її особистісні риси або оточення, скоріш за все в майбутньому вчинить злочин або порушить закони та постанови, що належать до кримінального права: – якщо

неповнолітня особа має схильність не підкорятися законному нагляду з боку опікуна; – якщо неповнолітня особа не перебуває вдома без поважної причини; – якщо неповнолітня особа є вхожою до компаній осіб зі злочинними схильностями чи осіб, які є аморальними людьми, або якщо вона часто відвідує місця, відомі своєю поганою репутацією; – якщо неповнолітня особа має схильність до псування власного морального образу або морального образу інших осіб [3, с. 176].

У пенітенціарній системі Японії існують окремі тюрми для неповнолітніх. Неповнолітня особа, якій призначено покарання у виді тюремного ув'язнення, відповідно до ч. 1 ст. 58 Закону Японії «Про неповнолітніх осіб» може звільнитися умовно після закінчення таких термінів: 1) 7 років у випадку довічного ув'язнення; 2) 3 років у випадку тюремного ув'язнення на визначений термін, яке призначається відповідно до положень ч. 2 ст. 51 Закону; 3) однієї третини мінімального терміну у випадку застосування покарання, призначеного відповідно до положень частин 1 та 2 ст. 52.

Найнижчий рівень рецидивної злочинності спостерігається саме в Японії. Вчені пояснюють це факторами, що стримують її зростання, – ефективністю законодавства і діяльністю правоохоронних органів. Варто зазначити, що Японія досягла значних успіхів у боротьбі зі злочинністю в порівнянні з іншими найбільш розвиненими країнами (США, Францією, ФРН, Великобританією). Вона, перейнявши економічний і демократичний досвід Заходу, не втратила специфічних національних форм традиційного соціального контролю.

Література:

1. Кримінальний кодекс Японії: Закон № 45 від 24 квітня 1907 р. в ред. Закону № 91 від 12 травня 1995 р.
2. Белов В. И., Белова Е. Ю. Социальная адаптация несовершеннолетних осужденных в некоторых зарубежных странах // Союз криминалистов и криминологов. – 2014. – №2. – С. 115-125.
3. Назимко Є. С. Особливості застосування засобів кримінально-правового впливу до неповнолітніх за законодавством Японії (матеріальний та процесуальний аспекти) // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 1(4). – С. 172-184.
4. Морозов Н. А. Преступность и борьба с ней в современной Японии: дисс... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Н. А. Морозов; Дальневост. гос. ун-т. – Владивосток, 2000. – 280 с.
5. Плюсин А. М. Опыт условно-досрочного освобождения заключенных в зарубежных странах (США, Западная Европа, Япония). Организационно-правовой аспект: учеб. пособие. Киров, 2008. – 321 с.
6. Уголовное право зарубежных стран. Общая и Особенная части: учебник для магистров / под ред. Н. Е. Крыловой. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2015. – 1054 с.
7. Уголовное право России. Общая часть : учебник для академического бакалавриата / О. С. Капинус [и др.]; под ред. О. С. Капинус. – М.: Издательство Юрайт, 2015. – 539 с.
8. Уэда К. Преступность и криминология в современной Японии: Пер. с яп./Под. общ. ред. и с вступ. ст. Н.Ф. Кузнецовой и В.Н. Еремина. – М.: Прогресс, 1989. – 256 с.